

SOSYAL GELİŞME VE SİVİL TOPLUM GERÇEĞİ*

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL

ÖZET

Sivil toplum, resmi kanal dışı örgütlenme olarak sosyal gelişmişliğin ve demokrasinin göstergelerinden birisidir. Sosyal değişimin olumlu alanını teşkil eden sosyal gelişme, iktisadi ve kültürel gelişmeyi de kapsar.

Sivil toplum gerçeğinde fert ve grupların hür iradeleri ve gönüllülük esası ön plâna çıkar. Yabancı veya yerli resmi kanallar tarafından yönlendirilen, desteklenen kuruluşları gerçek birer sivil toplum kuruluşu olarak ele almak zordur. Küreselleştirmenin yoğunluğunun arttığı günümüzde ülkelerin iç işlerine müdahalede bazı sivil toplum kuruluşlarının kullanıldığı görülmektedir.

Siyaset ve sivil toplum gerçeği iki farklı ve gerekli alanlardır. Makalede sosyal gelişimin bazı göstergeleri de ele alınmakta; Türk Dünyasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde bazı tespit ve teklifler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Sosyal Değişme, Sosyal Gelişme, Türk Dünyası.*

ABSTRACT

Social progress, a positive aspect of social change is the advancement of quality in knowledge, mentality and lifestyle. Social progress involves economic and cultural improvement both.

Non-governmental Organisations are democratic pressure groups established and administrated by individuals and social groups for social, cultural and economic aims. We cannot include organisations directed, sponsored or even administrated by foreign or domestic sources or officials within the reality of civil society. Especially the effects of the globalisation process on developing nation-states create different kinds of interference. Voluntary established organisations and politics are two seperate fields. The emergence of the civil society is the sign of social progress and the maturity of democracy.

---

* Bu tebliğ II. Türk Dünyası Sosyologları Kurultayı'na (23-27 Nisan 2008, Alma Atı) sunulmuştur.

In the article some indicators and examples of social progress are mentioned. Additionally some measures in order to promote the relations between the countries of the Turkish World are also distinguished.

Key Words: *Civil Society, Non-Governmental Organisations, Social Change, Social Progress, Turkish World.*

Sosyologların katıldığı Kurultay çalışmaları bugüne kadar bazı safhalardan geçmiştir. Önce hazırlık çalışmaları İstanbul’da 25-26 Aralık 2003 tarihlerinde dar bir iştirakle İstanbul Üniversitesi’nin tarihi Merkez Binası’nda Ord. Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu Dershanesinde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya katılan ve tebliğ verenlerin çalışmaları İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi süreli yayını olan “Sosyoloji Konferansları” (29. Sayı) kitabında yayımlanmıştır.

Bilindiği gibi; I. Türk Dünyası Sosyologları Kurultayı 25-27 Kasım 2005 tarihinde Kocaeli şehrinde (Türkiye) Kocaeli Belediyesi’nin ev sahipliğinde ve desteğinde düzenlenmiştir.

Bu defa sosyologları ve sosyal bilimcileri bir araya getiren II. Kurultay dost ve kardeş Kazakistan’ın Alma-Ata şehrinde yapılmaktadır. Bu çeşit toplantıların bugüne kadar gerektiği ölçüde yapılmamış olmasını büyük bir eksiklik olarak değerlendirmekteyiz. Sosyoloji ailesini bir araya getiren böyle anlamlı bir toplantıda bulunmak ve sizlerle tekrar bir araya gelmekten büyük bir sevinç ve gurur duymaktayız. Bu güzel ve verimli geçeceğine inandığımız toplantı, gelecekteki işbirliğimizin güzel işaretleridir. Bu toplantıyı düzenleyen, bizi bir araya getirerek kaynaştıran, kopukluğu gideren Kazakistanlı yetkililere ve Kazak bilim adamlarına şükran duygularımı ifade etmek istiyorum.

Sosyal bilimlerde bir çok kavramın anlamları arasında kesin sınırlar çizmek zordur. Bazen çok ince mana farkları kavramları birbirinden ayırır. Kavramların tarifleri de teke indirilemez. Sosyal bilimlerde kavramların çeşitli tarifleri olabilir. Biz bunlara daha ziyade “yaklaşım” ismini veririz. Bu kavramlardan birisi de “**sosyal gelişme**”dir. Bu kavramın **sosyal değişme**, **sosyal hareketlilik**, **iktisadi gelişme** ve **sosyal yapı** gibi kavramlarla yakın ilişkisi vardır. (Erkal, 2006, sh. 265)

Sosyal değişme sosyal yapıda bir farklılaşmayı ifade eder. Bu farklılık nitelik ve nicilikle ilgili olabilir. **Sosyal gelişme**, bilgide, zihniyette ve yaşama tarzında kalite yükselmesidir (Marshall, 1994, sh. 419). Ancak, sosyal değişme

kavramının tam bir değer hükmü taşımadığı söylenebilir. Sosyal değişme bir farklılaşma olduğuna göre, kesin bir değer hükmü taşımaz. Bu farklılaşma değişik toplumlarda müspet veya menfi şekillerde ortaya çıkabilir. Bazı görüşlere göre; gelişme, modernleşme olarak da anlaşılabilir. (Goodman, 1992, sh. 332)

Müspet değişmeleri daha ziyade sosyal gelişme veya ekonomik gelişme kavramlarıyla açıklarız. **Sosyal gelişme**, bir toplumda iktisadi göstergelere göre olumlu bir farklılaşmayı kapsadığı gibi; iktisadi büyüme ile birlikte nüfusun sosyal ve kültürel seviyesinde ve zihniyetindeki olumlu bir değişikliği de ifade eder. Böylece sosyal gelişme hem iktisadi gelişmeyi, hem de iktisadi büyümeyi kapsadığı gibi bunlardan daha geniş alan ve konuları da içine almaktadır. (Çatalca, 1974, sh. 430) Bir ülkenin iktisadi yapısında tarım ağırlıklı bir yapıdan sanayi veya hizmetler sektörünün ağırlıkta olduğu bir yapıya geçmesi ekonomik gelişmedir. Bir ülkenin dış ticaretinde tarıma dayalı ürünlerin ve hammadde ihracatının yerini ara mal ve işlenmiş nihai malların alması bir iktisadi gelişme göstergesidir. Meslekteki mevki bakımından nüfusun içinde ücretliler, işverenler ve kendi hesabına çalışanların oran olarak artışı da aynı anlama gelir. Nüfusun iktisadi faaliyet dallarına göre 16'lı genel tasnifte tarım ve hayvancılık dışı alanlarda yoğunlaşma da aynı sonucu doğurabilir.

Bunlara ilâve olarak nüfusun eğitim seviyesi, bilgi birikimi, insangücü kaynaklarının farklı mesleklerde farklı nitelik ve sayıda artışı gibi beşeri sermayedeki olumlu yöndeki farklılaşma, daha kaliteli ulaştırma ve sağlık imkânlarından faydalanma, 0-1 yaş bebek ölümlerinde azalma, herkes için eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması, (Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Plânı, 1996, sh. 45) alt yapının yeterli olması, konut ve barınma şartlarının iyileştirilmesi, modern ulaştırma ve haberleşme açısından faydalanma, teknoloji üretebilmek, sinai ve ticari faaliyetlere uygun bir zihniyet değişikliği de nüfusun sosyal ve kültürel seviyesindeki bir iyileşmedir.

Bir ülkede fert başına düşen milli gelir ve iktisadi büyüme oranı hangi seviyeye ulaşırsa ulaşsın; bir başka ifadeyle iktisadi göstergeler ne kadar yeterli olursa olsun; eğer o ülkede sosyal gelişme sağlanamamışsa; bu ülke sosyal bakımdan gelişmiştir diyemeyiz. (Erkal, 2006, sh. 268) O ülkeyi bir sanayi ya da ileri sanayi toplumu olarak da isimlendiremeyiz. Bugün sadece fert başına düşen milli geliri yüksek olan petrol zengini ülkeler sanayi toplumu olarak kabul edilmemektedir. Sosyal gelişmişlik toplumu meydana getiren fertlerin ve

sosyal grupların değer hükümlerinde ve davranışlarında, zihniyetinde meydana gelen olumlu bir değişimdir.

Sosyal gelişmişliğin göstergeleri arasında şunlar sayılabilir:

- Beşeri sermayenin gelişmesi,
- İnsangücü kaynaklarının yeterli hale gelmesi,
- Eğitim yolu ile yukarı doğru sosyal hareketliliğin yaygınlaşması,
- Din ve vicdan hürriyetine sahip olmak,
- Fikir ve düşünce hürriyetinin geçerli olması,
- Siyasi ve ekonomik katılma,
- Temel hak ve hürriyetlere sahip olmak,
- Mülkiyetin yaygınlaşması,
- Tüketici tercihlerinin hesaba katılması,
- Eğitim ve sağlık imkânlarından faydalanma,
- Sosyal güvenliğin insanları çeşitli tehlikelere karşı koruduğunun hissedilmesi,
- Gösteriş tüketimin azlığı,
- Trafik dahil bütün kurallara uyma alışkanlığı,
- Boş zaman artışı,
- Milli ve üniter devlet anlayışı,
- Demokrasi ve insan hakları,
- Fert ve toplum çıkarlarının birbirine paralel olması,
- Sosyal sorumluluk anlayışı,
- Toplumda sosyalleşebilme ve topluma kapanmama,
- Etnik ve hemşericilik taassubunun aşılması,
- Toplumun asgari müştereklerde, tasada ve kıvançta birleşebilmesi,
- Maddi tatminle beraber manevi tatminin hissedilebilmesi,
- Çevreyi koruma şuuru,
- Şeffaflık.

Yukarıdaki bazı **sosyal gelişmişlik** göstergelerine ilâve olarak **sivil toplumun** teşkilatlanmasını da ekleyebiliriz.

Sivil Toplum teşkilâtlanması, fert ve grupların kendi iradeleriyle, ihtiyaç duyarak, kamuoyu yaratmak amacıyla, hür kararlarıyla kurdukları ve geliştirdikleri demokratik baskı grupları olan dernek ve vakıflar olarak karşımıza çıkarlar. Sivil Toplum Kuruluşları resmi kanal dışı bir teşkilâtlanmadır. Bu bakımdan, hükümet ve devlet güdümünde resmi sıfatlı şahısların yönetiminde olan veya milletlerarası kuruluş ve vakıfların güdümünde dıştan yönetilen, dış maddi destekli kuruluşlar, sivil toplum hareketi içine alınamaz. Çünkü; burada hür ve bağımsız irade söz konusu değildir. Hür ve bağımsız irade ipotek altına alınmış olmaktadır.

Sivil Toplum Hareketi ile siyasi partileşme farklı şeylerdir. Siyasi partilerin muhatabı da Sivil Toplum Kuruluşları değildir. Sivil Toplum Hareketinin yeterince anlaşılamadığı gelişmemiş toplumlarda, sivil hareket küçümsenir ve teferruat olarak görülür. Sivil Toplum Hareketi yerine partileşmeye ağırlık verilir. Dernek gibi partiler doğar. Oysa bunlar, farklı iki kulvardır. Her iki kulvarda da birden koşulamaz. Bu bakımdan Sivil Toplum Kuruluşlarının parti gibi yönetilmesi, partilerin ise; sivil toplum kuruluşlarına özenmesi yanlıştır (Erkal, 2007, sh. 117).

Resmi kanal dışı teşkilâtlanma (gönüllülük) sosyal anlamda gelişmişliğin de bir göstergesidir. Günümüzde sosyal gelişmişliğin göstergeleri arasında fertlerin kendi iradeleriyle sosyal sorumluluk duygusu içinde bir araya gelerek teşkilâtlar kurmaları ve bunları yaşatmaları, sosyal gelişmişliğin ipuçlarını verir.

Sosyal gelişmişlik, ekonomik gelişmişlikten daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Ekonomik gelişmeyi ve büyümeyi içine aldığı gibi; nüfusun nitelik olarak iyileşmesinin de bir göstergesidir.

Küreselleşmenin artan etkileriyle önu açılmış milli devletlerde, mahalli seviyedeki yönetimler veya dıştan kumandalı bazı sivil toplum kuruluşları desteklenerek merkezi devlete karşı siyasi baskı unsuru olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bir başka ifadeyle; mahalli yönetimler (belediyeler) ve bazı sivil toplum kuruluşları, küresel gücü elinde bulunduranların yararına **“alternatif egemenlik alanları”** doğurmaktadır. Bu alanlar, o milli devletle küresel güç ve blokların pazarlık gücünü arttırmaktadır. Bu durum, önu açılmış ve gelişmekte olan milli devletlerin çıkarlarını korumalarını zorlaştırmakta, milli direnci zayıflatmaktadır.

Nitekim, 1996 yılında İstanbul’da yapılan HABITAT 2 toplantısında alınan kararlar arasında “ülke yönetiminin merkezi hükümetlere

bırakılamayacağı ve sivil toplum kuruluşları ile paylaşılması gerektiği”, “devletlerin yapamayacağı, beceremeyeceği konulara uluslararası devletler topluluğunun el atması” prensibi vardır (Türkiye Ulusal Rapor Taslağı, 1996, sh. 57).

Bu bakımdan küreselleşme sürecinin artı ve eksileriyle ele alınma ihtiyacı vardır. Artılı ve olumlu taraflarından öne açılmış milli devletlerin ne ölçüde istifade ettirildiği önem kazanmaktadır. Önemli olan, gelişmekte olan ülkeler bu imkânlardan ne ölçüde faydalanabilmektedir. Yeni bir takım imkânların ve artıların ortaya çıkması, mutlaka gelişen ülkelerin bunları kullanacakları anlamına gelmez. Küresel anlamda işbirliği ve bütünleşme, ülke ekonomilerinin birbirini tamamlaması bir idealdir. Ancak, Soğuk Harp döneminden küresel sıcak harp dönemine geçildiği, çok kutuplu ve iki kutuplu dengeden tek patronlu bir dünya gerçeğinin doğurduğu siyasi ve ekonomik gelişmeler göz önüne alınınca; bugün küreselleşmenin teorik yüzüne uygun, dünya çapında huzur ve istikrarlı bir siyasi ortamın bulunduğu söylenemez. Klâsik sağ-sol ideolojik ayırımlarının büyük ölçüde kan kaybettiği, ülkelerin içeride etnik, mezhep ve kimlik çatıştırmalarıyla uğraştırıldığı, etnik ırkçılığın körüklenerek vatandaşlık duygusunun zayıflatıldığı, milliyetle etnikliğin birbirine rakip gösterildiği, farklılıkların kutsallaştırıldığı, coğrafyaların milli kimliksizleştirildiği, çeşitli dış dayatmalarla karşı karşıya buldukları, dünyaya yeni bir düzen ve şekil verildiği bir dönemden geçmekteyiz (Erkal, 2007, sh. 233-253).

Böyle bir ortamda ülkelerin toprak bütünlükleri, egemenlik hakları ve milli bağımsızlıkları çeşitli iç ve dış tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bilhassa Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri, bir siyasi hegemonyadan kendilerini kurtarıp ayakları üzerinde durmaya çalıştıkları ve bağımsızlığa kavuştukları bir dönemde, bir başka hegemonya tehdidi ile karşılaşmaktadırlar. Eski sistemin ve rejimin yanlışlarını giderir ve yaralarını sararken bu defa başka bir emperyal ve hegemonik gücün etki alanına girmektedirler. Bizim inancımıza göre; ülkelerin iç işlerine karışılması, çeşitli tertiplerle toprak bütünlüklerinin ve egemenlik haklarının tehlikeye düşürülerek, ekonomik kaynaklarına el konularak bir küresel dünya yaratılması mümkün değildir.

Gelişen ülkeler için bu olumsuz şartları taşıyan küreselleşme sürecinin **“demokratikleşme süreci”** şeklinde takdimi de maksatlıdır.

Küreselleşmenin sadece ekonomik ve siyasi sonuçlar doğuran bir süreç olmadığı ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme, ülkelerin kültürleri (yaşama tarzları) ve inanç dünyaları üzerinde de etkiler yapmakta, çeşitli din ve inanç

topluluklarını eş güdümü (koordinasyon) altına almaktadır. Toplular bu süreçte şaşkın kalabalıklar haline sokulmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz örnekler hesaba katıldığında sivil toplum kuruluşlarının kullanış tarzıyla, kürselleşme arasında yakın bir bağ olduğu görülecektir. Küresel güç ve bloklar bazı güdümlü sivil toplum kuruluşlarını kullanarak, merkezi devlet yönetimlerini devre dışı bırakarak hedeflerine varmak istemektedirler. Son yıllarda sivil toplumun ve mahalliliğin (yerelliğin) veya bütüne karşı parçanın öne çıkarılmasının, ferdin tekleştirilerek toplumsuz ve devletsiz düşünülmesinin, vatandaşlık bilincinin zayıflatılmasının önem kazanması sebepsiz değildir.

Yukarıda belirttiğimiz bazı müşahhas örneklerin dışında Türk Dünyası için aşağıdaki **tesbitler** ve **teklifler** üzerinde de durabiliriz:

- Ülkelerimiz ve farklı meslek grupları arasında mesleki dayanışma ve bilgi akışının hızlandırılmasında, meslek kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir,
- Karşılıklı mesleki toplantılar çoğaltılmalıdır,
- Öğretim üyesi mübadelesi gerçekleştirilmelidir,
- Karşılıklı ilişkilerimizin sadece iktisadi olmadığı kavranarak karşılıklı kültür merkezleri açılmalıdır. Bu kuruluşlar, yayın, kaset, film, tercüme, tanıtma ve günümüz teknolojisinden de istifade edilerek desteklenmelidir,
- Ülkelerimizin milli ve önemli gün ve yıldönümlerinde karşılıklı haberdar olunmalı, bunlar birlikte kutlanmalıdır,
- Ortak değer, tarih ve kültür özelliklerimiz üzerine çeşitli tezler hazırlatılmalıdır,
- Sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerde ders ve müfredat programları birlikte gözden geçirilmeli; ülkelerimizin sosyal yapı özellikleri derslerde işlenebilmelidir,
- Karşılıklı öğrenci ve işçi göndermeler arttırılmalı ve mevcut meseleler (bilhassa uyum ve intibak meseleleri) çözümlenmelidir,
- Mevcut bazı münferit olaylardan hareket ederek kolay ve basit genellemeler, suçlamalar yapılarak karşılıklı yanlışa düşülmemelidir,

- Yayın kuruluşları ve özellikle TV'ler arasındaki işbirliği ve program akışı geliştirilmelidir,
- Ortak alfabe konusunda ilerlemeler sağlanmalıdır, sorunlar aşılmalıdır,
- Türkiye Türkçe'si milletlerarası temasta ön plana çıkarılmalıdır.
- Henüz devleti olmayan Türk toplulukları ve özerk Türk yönetimleri tanıtılmalıdır,
- Ülkelerimizde çocuk yuvaları üzerinde hassasiyetle durulmalıdır,
- Belirli eserler tesbit edilerek karşılıklı tercüme faaliyetlerine geçilmeli, böylece karşılıklı mesleki haberdarlık sağlanmalıdır. Süreli yayın ve dergiler makale ile desteklenmelidir,
- Ülkelerimiz halklarının birbirlerini iyi tanımadıkları, Soğuk Harp döneminden gelen eski alışkanlıkların ve peşin hükümlerin yer yer devam ettiği görülmektedir. Bilhassa okul kitaplarında, film ve benzeri eserlerde ülkelerimizle ilgili yanlış bilgilerin verildiği ve bunun sürdürüldüğü bilinmektedir. 1990 öncesi yayımlanmış eserler gözden geçirilmeli, değişen siyasi rekabet ve Dünya gerçeklerine uydurulmalıdır. Haber ve bilgi kaynakları karşılıklı kendi kaynaklarımızdan sağlanmalıdır. Dost ve kardeş ülkelerde Türkiye'yi temsil etmekten uzak bazı şahıs ve şirketler, ülke temsilcisi gibi kabul edilmemelidir,
- Güdümlü olmayan sivil toplum gerçeği fark edilmeli, her şeyi devletten ve devletlerarası resmi ilişkilerden beklemek yerine; sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları öne çıkarılmalıdır. Bu toplantımız bu güzel anlayışın bir devamı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II, **Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı**, İstanbul Haziran 1996.
- Çatalca, H., "**Yeni Bir Refah Göstergesi Olarak Göstergeler**", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 30, No. 1-4, İstanbul 1974.
- Erkal, Mustafa E., **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, İstanbul 2006.
- Erkal, Mustafa E., **Yol Ayırımındaki Ülke**, Derin Yayınları, İstanbul 2007.

Goodman, Norman, **Introduction to Sociology**, Harper Collins College Outline, United States 1992.

Habitat II Toplantısı, **Türkiye Milli Rapor Taslağı İle İlgili Olarak Aydınlar Ocağı'nın Görüşleri**, İstanbul 1996.

MARSHALL, G., "**Progress**" maddesi, Oxford Dictionary of Sociology, 1994.

Türkiye Ulusal Rapor Taslağı, Mühendisler Odası Bülteni, İstanbul 1996.